

нимљивим детаљима. Као посебну вредност треба истаћи ауторов готово књижевни стил који пријатно одудара од најчешће сувопарног језика пуног незграпних научних фраза који је уобичајен у немачким научним монографијама. Обилно коришћење цитата (у којима има и непристојних речи које обично приписујемо говорној пракси нижих слојева а не пруској аристократији), али и сам Ротов начин писања, којим аутор са реченицом или две прегнантно укаже на ширу стварност коју је Рајсвиц често игнорисао, делују колико освежавајуће толико и функционално, а текст не оптерећују непотребним морализирањем. Зато ова на сваки начин врло вредна књига заслужује да се чита у целости, а не само „користи“.

Зоран ЈАЊЕТОВИЋ

Vladan Jovanović. *Opijum na Balkanu. Proizvodnja i promet opojnih droga 1918–1941*. Zagreb: AGM, 2020, 323.

Иако је суштина историографског посла откривање прошлости у њеној укупности, чињеница је да се неким сегментима прошлих епоха дају приоритети, док неки други добијају тек маргинални простор у историографским дискурсима. Више је критеријума на основу којих неки садржаји завршавају изван „озбиљне“ научне литературе – они могу бити идеолошки, политички, естетски, дакле и крајње субјективни. У сваком случају криминал, посебно у свом организованом виду, није у историографском фокусу, иако већ деценијама представља незаобилазан део индивидуалних и друштвених историја. Овај пропуст у значајној мери исправља монографија Владана Јовановића: *Opijum na Balkanu. Proizvodnja i promet opojnih droga 1918–1941*, у издању хрватске издавачке куће AGM.

На више од 300 страна текста Јовановић детаљно анализира питање легалне и нелегалне производње и дистрибуције опијума у Југославији у периоду између два светска рата, при чему је значајна пажња посвећена политичком и друштвеном контексту овог феномена. Читаоца, који, како смо већ сугерисали, нема много начина да се обавести о историјату производње опијума и његових деривата, те њиховим (зло)употребама Јовановић минуциозно уводи у тему. На око седамдесет страна аутор износи обиман преглед развоја конзумације опијума од антике до двадесетог века у медицинске и спиритиуалне сврхе. Посебно је значајан онај део увода у којем су представљени политички, геополитички и економски аспекти производње и уживања опојних дрога у ранијим историјским епохама. Значај опијума у економским стратегијама великих колонијалних сила најбоље су потврдила два опијумска рата које је Велика Британија (у другом опијумском рату у сарадњи са Француском) водила против Кине средином 19. века.

Важан део уводног сегмента монографије посвећен је историја-ту криминализовања употребе опијума и његових деривата до краја међуратног раздобља, при чему су у фокусу били нормативни покушаји, и то на међународном плану, регулисања дистрибуције опојних дрога. Иако је уводни део Јовановићеве монографије писан на основу секундарних извора, то не умањује његову релевантност с обзиром на скрајнутост ове теме у домаћој историографији. Констатујемо дакле, да је реч о важном прегледу, који ће бити незаобилазан у свим будућим истраживањима глобалне историје производње, дистрибуције и конзумације опојних дрога.

Основни део Јовановићеве монографије посвећен је опијумском питању у Краљевини СХС/Југославији. Кључни простор узгајања мака налазио се на територији данашње Северне Македоније. У књизи проналазимо податак да је ова контроверзна култура гајена на чак 14 хиљада хектара, пре свега на простору кавадарског, струмичког и жеглиговског среза. Током прве деценије новостворене југословенске државе трговина опијумом била је у рукама приватних трговаца-шпекуланата, да би затим, свесна потенцијално високих профита, у посао ушла сама држава, и то посредством државне компаније ПРИЗАД (Привилеговано акционарско друштво за извоз земаљских производа), односно њеног Југословенског завода за извоз опијума. Ипак, како сазнајемо из ове монографије, успостављање државног монопола у извозу југословенског опијума наилазило је на бројне препреке, при чему је до изражаја долазила крајња несолидност југословенског државног апарата.

Квалитет југословенског (македонског) опијума учинио га је веома траженим на иностраном тржишту фармацеутских сировина. До краја двадесетих година југословенски опијум је био извожен фармацеутским произвођачима у Немачкој, Француској и Швајцарској, да би се затим извоз ове сировине преусмерио на америчко тржиште. Према наводима у монографији, почетком тридесетих година две америчке фармацеутске компаније откупљивале су чак 99% југословенске производње опијума.

Осим легалне производње и продаје опијума, опојне дроге су на Балкану између два светска рата представљале и објекат ванредно интензивних криминалних активности, чему је посвећен значајан део Јовановићеве књиге. Посебно место у илегалном свету производње и дистрибуције наркотика припадало је бугарским криминалним мрежама, које су се тесно преклапале са структурама ВМРО. Ове уносне послове нису могле да прекину рестриктивне мере софијских власти.

Но ни у Југославији ствари нису биле битно другачије, с обзиром на податак изнет у књизи да је око четвртине легалне продукције опијума било дистрибуирано противзаконитим путевима. О значају Југославије у међународној илегалној трговини опијумом сведочи Јовановићево откриће о повезаности југословенских криминалних група са важним иностраним структурама укљученим у шверц наркотика. У овај уносан посао укључивале су се и међународне транспортне компаније.

Посебно битну чињеницу у илегалној производњи и продаји опојних дрога у Југославији, и уопште на Балкану, представљала је транснационална структура кријумчарских мрежа, које су пркосиле често строгим етничким критеријумима у овом делу Европе. Док су на политичким подијумима егзистирале јасне међунационалне и међудржавне баријере, иза кулиса су владала другачија „правила игре“, при чему је велики новац деловао као снажан фактор транснационалних повезивања. Сваки читач Јовановићеве књиге неизбежно и потпуно исправно ће моћи да успостави аналогију са данашњим транснационалним криминалним искуствима. Отуда је ова монографија не само преглед једног окончаног феномена већ и добар подстицај за разумевање данашње логике међународног криминала.

Додаћемо на крају да је кључни део књиге у знатној мери ослоњен на необјављене архивске изворе, што јој даје посебан квалитет. Похвале иду и загревачком издавачу на сјајној дизајнерској опремљености, па Јовановићева монографија осим фактографских има и упадљиве естетске квалитете.

Петар ДРАГИШИЋ

НАТО агресија у светлости правде,
приредили Д. Елезовић, У. Шуваковић, Б. Ракић.
Косовска Митровица: Филозофски факултет, 2019, 345.

Знање и правда говоре, док незнање и неправда урличу.
Артуро Граф

Јубилеји поводом важних историјских догађаја прилика су не само за наглашеније евоцирање успомена, већ и за издавање адекватних публикација посвећених одређеној теми. Тако је и на двадесетогодишњицу НАТО агресије на Савезну Републику Југославију светлост дана угледало значајно монографско издање критичке грађе, које сваког пажљивијег читаоца и поштоваоца истине засигурно неће оставити равнодушним. У питању су објављени извори судске провенијенције у књизи под насловом *НАТО агресија у светлости правде (осуђујућа пресуда починиоцима НАТО агресије на СРЈ са пратећим садржајем)*, у издању Филозофског факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.

Заслуге за овај подухват припадају приређивачима и ауторима допунског текста: др Далибору Елезовићу, др Урошу Шуваковићу и др Бранку Ракићу, чији критички коментари детаљно анализирају презентовани материјал и тему. Вишеслојно научно проматрање са позиција историјске, по-